

ՔՈՅՐ ՀԵՂԻՆԷ

I

Ամրակուռ ժայռի կրծքին անասան
Յենուած՝ կանգնած էր մի հին մենաստան
Եւ բարձրը գահից տարիներ երկար
Իր հպարտ հայեացքն ուղղած դէպի վայր՝
Նայում էր մի լայն, գրկաբաց հովտի,
Ուր միշտ պղտորուած, միշտ յուզուած գետի
Ափերի վրայ մի հըսկայ քաղաք
Փռուել էր ազատ շէնքեր ընդարձակ:
Եւ կեանքը՝ նոյնքան պղտոր ու յուզուած,
Ինչպէս ալիքներ գետի կատաղած,
Ահեղ յորձանք էր տալիս անդադրում
Խառնիճաղանճով լի փոշոցներում:
Ու մարդիկ այնտեղ ցերեկ ու գիշեր,
Զինուած իրար դէմ, ինչպէս գազաններ,
Խլում էին հացն իրար բերանից
Եւ պատառ-պատառ լինում իրարից:
Ուժեղը՝ արիւն-փրփուր բերանին՝
Զգում էր թոյլի, անզօրի կրծքին
Ու հըպարտութեամբ շուրջը նայելով՝
Տօնում էր թոյլի անկումը ծաղրով:
Իսկ թոյլը, խեղճը... նա գետնատարած
Հողի, մոխրի մէջ՝ կեանք էր աղերսում,
Կամ հալածական՝ որջերը մտած՝
Մահուան ցաւի մէջ աշխարհն անիծում:
Եւ մենաստանը... նա լուռ, հեգնաբար

Դիտում էր միայն իր բարձրութիւնից
Կեանքի և մահուան այս ահեղ պայքար,
Դիտում էր հըպարտ ու անկարեկից:

II

Ես եղայ այնտեղ մի անգամ. թըմրած,
Անգործութիւնից ձանձրացած կոյսեր,
Սև հանդերձների ծալքերում թաղած
Ե՛ւ սիրտ, և՛ մարմին, որպէս ըստուերներ,
Թափառում էին անձայն քայլուածքով
Մենաստանի մէջ անյոյզ, անվրդուի:
Ոչ ճիշն ու գոռոց տանջուող քաղաքի,
Ոչ կոչն օգնութեան ալեծուփ կեանքի
Զըգտան երբէք այնտեղ արձագանգ
Մենաւոր վանքի կամարների տակ:
Զանգահարութեան մեղմ ղողանջիւնով
Օրօրուած՝ խաղաղ նիրհում էր անվերջ
Այնտեղ ամեն ինչ անոյշ մըրափով՝
Մենաստանի լուռ անգործութեան մէջ:

III

Բայց կոյսերի մէջ կար մէկն... Երբ վանքում,
Ցերեկուայ խաղաղ ժամերից յետոյ,
Գալիս էր նոյնքան խաղաղ երեկոյ,
Երբ առանձնացած իրանց խուցերում
Քոյրերն աղօթքի վերջին մըրմունջով
Պատրաստում էին քուն մտնել շուտով,—
Նա դուրս էր գալիս վանքի դատարկուած
Գաւիթն ու անձայն, միայնակ նըստած
Մի քարի վրայ՝ նայում էր երկար
Իր բարձր դիրքից հեռու՝ դէպի վայր,
Ուր աղմկում էր քաղաքն անդադար:
Գիշերամուտի կիսախաւարում

Մէկը միւսից յետոյ փայլիւրում
 Ու վառում էին անթիւ լապտերներ.
 Ահա և հովտի հեռաւոր լանջեր՝
 Մի վայրկեան կորած, չբացած աչքից՝
 Երեւան եկան խաւարի միջից.
 Ահա և մօտիկ լեռան գագաթին
 Վառուեց ու հանգաւ և փայլեց կրրկին
 Մի առանձնացած մենաւոր լապտեր՝
 Սըփռելով շորս կողմն աղօտ ճաճանչներ.
 Երկինքը՝ մըթնեց. բիւրաւոր աստղեր՝
 Իբրեւ պատասխան երկրային լոյսին՝
 Վառեցին իրանց շողերն երկնային.
 Քաղաքը հագաւ իր գիշերային
 Գեղեցիկ հանդերձ ու մի դիւթական
 Հին առասպելի թովիչ տեսարան
 Բացեց մենաւոր կուսի առաջին.
 Անցկացան ժամեր. կէսգիշերային
 Փըչեց հովն արդէն հեռու լեռներից
 Ու շարժեց մի փունջ կուսի մաղբրից.
 Հանդարտուեց ժըխորն հըսկայ քաղաքի,
 Յաղթական քունը փակեց ամենքի
 Աչքերն, ու խաւար դաւթի մէջ վանքի
 Տիրեց գիշերուան խորին լուսթիւն.
 Լոկ կոյսը միայն այնտեղ դեռ արթուն՝
 Միայնակ նըստած՝ արցունքն աչքերին՝
 Նայում է լեռան փայլուն լապտերին:

IV

Եւ յիշում է նա երազի նըման
 Վաղուց անցկացած օրեր երջանիկ,
 Երբ դեռ նորաբաց մի ծաղիկ դարնան,
 Մի չքնաղաղեղ, նորատի աղջիկ,
 Նոր էր դուրս եկել կեանքի ճանապարհ՝
 Վարդ-ծաղիկներում շրջելու յուսով,

Երբ ամենայն ինչ,—և՛ կեանք, և՛ աշխարհ
 Լիքն էին գիւթիչ հըրապոյրներով.
 Երբ մաքուր՝ ինչպէս լեռնային բիւրեղ,
 Իբրեւ անապակ աղբիւրն անտառի,
 Առաջին սէրը բացուել էր շրքեղ
 Կուսական սըրտում ամենքից գաղտնի:
 Այդ լերան գագաթն... այդ աղօտ լապտեր...
 Քոյր Հեղինէի սըրտում, օ, ճրքան
 Ե՛ւ քաղցր, և՛ քնքոյշ յիշողութիւններ
 Ջարթնում են հիմայ, երբ նա լուռ, անձայն,
 Ժամերով նըստած, իբրեւ մի արձան,
 Ուղղում է անթարթ հայեացքն այդ լոյսին
 Կէսգիշերային խաւարի միջին:
 Այո՛, դա կարծես դեռ երեկ լինէր...
 Երբ նա մանկութեան անբաժան ընկեր
 Մարինեանի հետ նըստած առանձին
 Այդ լերան վրայ՝ հրճուանքով խորին
 Նայում էր լռիկ իր սիրահարին:
 Լուռ էր և չորս կողմն, հովտի յատակից
 Ձէր հասնում նըրանց ոչ ձայն, ոչ շրջով,
 Անոյշ բուրմունք էր գալիս անտառից
 Ու շքնչում հովը մեղմով, կամացով...
 Եւ միայն ձիւնօտ մի կատար հսկայ,
 Իբրեւ գաղտնապահ, անմուռնչ վկայ,
 Նայում էր նրանց ու ժպտում հեռուից,
 Թեթեւ թափանցիկ ամպերի միջից:
 Եւ երկար-երկար Հեղինէն՝ դըրած
 Գըլուխն իր սիրած ընկերի ուսին՝
 Ըզգում էր իրան երկրից վերացած,
 Մի կախարդական աշխարհի միջին:
 Եւ բաբախում էր նրա սիրտն ուժգին,
 Հոսում էր ուրախ արցունքն աչքերից,
 Անհուն բերկրանքով հըրճում էր հոգին՝
 Փայփայտած չքնաղ երազ-յոյսերից:

V

Օ՛, չընաշխարհիկ ծընունդ երկնային,
 Օ՛, չըքննաղ երազ, ծ, սէր առաջին,
 Ով չէ փայփայել քեզ սրբաի խորքում,
 Չէ ապրել երբէք նա այս աշխարհում.
 Դու ես կեանքի օրն ու արև պայծառ,
 Մըռայլ յարկի տակ—մի ջահ ոսկեվառ,
 Խաւար դաշտի մէջ—նորածագ լուսին,
 Շողշողուն մի աստղ—ամպերի միջին:
 Երկինք է բուրում քո մաքուր չընչից,
 Ամբողջ դրախտ է ժլպիտըդ միայն.
 Արդեօք չէս իջել մի օր երկընքից,
 Իբրև մի անգին պարզև մարդկութեան,
 Արդեօք ո՞վ ես դու, ո՞վ սէր լուսածին,
 Ամենակարող էակ անմարմին,
 Արդեօք դու չէս այն անծանօթ Աստուած,
 Որ ըստեղծել է աշխարհ-արարած:

VI

Անցնում են, դնում ժամեր դիշերուայ,
 Մէկ մէկից յետոյ դունատուած աստղեր
 Հանգչում են արդէն երկընքի վըրայ.
 Հանգչում է նաև մենաւոր լապտեր:
 Օրուայ առաջին աղօտ շողերով
 Բացւում է հեռու արևելքն արդէն.
 Անցնում է ծիծառ վաղորդեան երգով,
 Գալիս է այգը. բայց քոյր Հեղինէն
 Նըստած է դեռ ևս անձայն ու տըրտում
 Մենաստանի լուռ, ամայի գաւթում:
 Եւ յիշում է նա առաջին սիրոյ
 Արագ սըլացած օրերից յետոյ
 Բաժանման ժամը սիրած ընկերից,
 Նըրա նամակներն հեռու հիւսիսից,—

Այդ անշունչ, անխօս թըղթի կտորներ,
 Որոնց հետ սակայն նա երկար ժամեր
 Խօսում էր, ժըպտում ու կարօտագին
 Համբուրում նըրանց կրկին ու կրկին:
 Ուսանողական մաքուր երազներ,
 Նորածիլ կեանքի անոյշ զառանցանք,
 Յաւիտեան անխախտ սիրոյ երգումներ,
 Զերմագին համբոյր, ողջոյն ու գգուանք,—
 Ահա ինչ էին նամակներն այնքան
 Քաղցրախօս լեզուով շըշընջում նըրան
 Հայրենի յարկի մի լուռ անկիւնում
 Ու կոյսի սէրը վառում, բորբոքում:
 Եւ քոյր Հեղինէն գողգոջուն ձեռքով
 Շօշափում է կուրծքն, ուր վանականի
 Սև ըսքեմի տակ այնքան խընամքով
 Դեռ մինչև այսօր ամենքից գաղտնի
 Պահւում են նըրանք իբրև սըրբութիւն,
 Իբրև յիշատակ անդարձ կորածի:

VII

Մեղմ նախերգանքով զանգակը վանքի
 Հնչեց առաջին ղողանջն իր երգի.
 Մօտակայ լերան կողմից մի այլ զանգ
 Կրկնեց նոյն երգը, իբրև արձագանգ.
 Ծերունի ժամհարն աղօթք անելով
 Պըտըտուեց գաւթում գանդաղ քայլերով
 Մի քանի անգամ, բայց քոյր Հեղինէն
 Իր սենեակի մէջ փակուել էր արգէն:
 Անքուն գիշերից յետոյ նա յոգնած
 Ու տանջուած մարմնով մտաւ անկողին.
 Փակուեցին կոյսի աչքեր ծանրացած,
 Սենեակում տիրեց լռութիւն խորին:
 Սակայն անցեալի սոսկալի պատկեր,
 Յիշողութիւններ անջինջ, անմոռաց,

Հըրեղէն ձեռքով ընդմիշտ դրոշմուած
 Կոյսի հողու մէջ՝ ցերեկ ու գիշեր
 Զէին հեռանում նըրա առաջից,
 Նըրա թէ արթուն, թէ փակ աչքերից:
 Եւ տեսնում է նա հեռու հիւսիսի
 Մայրաքաղաքում մի փոքրիկ սենեակ,—
 Մերկ, մըռայլ պատեր, աղքատ կարասի,
 Եւ մութ անկիւնում մի անտէր դիակ,—
 Մի մաշուած հիւժուած անդուծ թոքախտից
 Երիտասարդի ուրուական-մարմին,
 Մի դառն ժպիտ, մի վերջին կըսկիծ
 Եւ անհուն սիրով մի հայեացք վերջին...
 Տեսնում է դադաղ՝ ծաղկով զարդարուն՝
 Եկեղեցաւ մէջ ջահեր, կերօններ,
 Ուսանողների խումբն բազմութիւն,
 Դէմքեր վըշտալից, արտասուող աչքեր...
 Փոխում է պատկերն. ահեղ սոսկումով
 Տեսնում է կոյսը մի բաց գերեզման,
 Մի խոր փոս՝ լըցուած կիսով չափ ջրով,
 Ուր Մարինեանի հետ նա յաւիտեան
 Թաղում է իր սիրտն, իր կեանքը մատաղ,
 Իր ոսկի յոյսեր, երազներ չքնաղ...

VIII

Հնչում է նորից վանական զանգակ.
 Կարճատե քնից կոյսը վերկացած՝
 Հագնում է իր սեւ հանդերձն ու արագ
 Իջնում դէպի վանք: Քոյրերն հաւաքուած
 Երգում են այնտեղ արդէն տըխրաճայն
 Ու մեղամաղձիկ միշտ նոյն մեղեդին,
 Միշտ նոյն հոգեմաշ աղօթք, շարական,
 Միշտ նոյն անտարբեր սուրբի առաջին:
 Թափուր և տըխուր է վանքն այդ ժամին.
 Միայն մի պառաւ՝ սիւնի մօտ կանգնած՝

Ձգբում է, կանգնում ու չոքում կրկին՝
 Անհասկանալի, բերան սովորած
 Խըրթին աղօթքի մըմունջ շրթունքին:
 Լոկ մէկը միայն աղօթք է անում
 Կարեւէր խոցուած սըրտի խորքերից,—
 Նա իր սեփական մըմունջ է կարդում,
 Նա խօսում է իր սեփական ցաւից:
 Հեղինէն է դա. քաշուած մի անկիւն,
 Ուր մի այլ կոյսի կախուած է պատկեր,
 Պատմում է նըրան իր ցաւերն անհուն,
 Ամբողջ աշխարհից թագցըրած վէրքեր:
 Եւ կաթիլ-կաթիլ արտասուքն առաւ
 Հոսում է, գընում նըրա աչքերից,
 Եւ երկու կոյսեր՝ երկար, անընդհատ
 Նայում են իրար դէմքով վշտալից:
 Ու որքան անգամ Հեղինէն անձայն
 Կանգնած այդ կոյսի պատկերի առաջ՝
 Իր անկուշտ հայեացքն ուղղել է նըրան
 Եւ հանել սըրտից հոգեմաշ հառաչ.
 Նա եղել է մայր, այդ հրէուհին,
 Ուղիղ է, մի մայր ցաւալի, խըղճուկ,
 Բայց և այնպէս մայր. մի օր նա գըրկին
 Բըռնել է սիրուն ու կայտառ մանուկ,
 Նայել է նըրա գեղեցիկ դէմքին
 Մայրական անհուն սիրոյ ժպիտով,
 Սեղմել է կըրծքին նրան ջերմադին,
 Հըրճուել է նըրա անուշիկ լեզուով:
 Իսկ քոյր Հեղինէն... ճ, ի՞նչպէս, ի՞նչպէս
 Կ'ուզէր նա հիմա այդ մայր-կոյսի պէս
 Սեղմել իր սըրտին մի փոքրիկ մանուկ
 Որպէս յիշատակ սիրոյ վաղանցուկ...

IX

Քանի մի տարի անցել էր արդէն

Այն օրից յետոյ, երբ քոյր Հեղինէն
 Վրճուեց տուն, ծընող, ամեն ինչ թողնել
 Եւ մատաղ կեանքը վանքի մէջ թաղել:
 Սեւ ըսքեմի տակ, վանական մեռած
 Անդորրութեան մէջ անձնատուր եղած
 Անվերջ աղօթքի՝ երազում էր նա
 Ըսփոփանք գըտնել աշխարհի վերայ...
 Բայց ըսփոփանքը հեռու էր փախչում
 Քոյր Հեղինէի արիւնոտ սըրտից,
 Թէեւ ոչ մի կոյս գուցէ այդ վանքում,
 Նըրա գոյութեան առաջին օրից,
 Այդպէս սըրտաբուխ, ջերմ, թախանձագին
 Աղերս չէր ուղղել անսիրտ երկրնքին:
 Եւ յաճախ, երբ լուռ գիշերուայ ժամին
 Մենաստանի մէջ չէր լքուում մի ձայն,
 Երբ իր սենեակում փակուած՝ լալագին
 Աղօթք էր անում կոյսը բարձրաձայն,
 Երբ լիզում էր նա փոշին յատակի
 Խելագարի պէս սըրտի կըսկծից,
 Քոյր Հեղինէի վըշտերն աւելի
 Վառւում, բորբոքւում էին աղօթքից...
 Եւ այնուհետեւ նա ամբողջ օրեր,
 Շաբաթ ու ամիս մահու չափ յողնած՝
 Այլ չէր աղօթում և, իբրեւ ըստուեր,
 Իբրեւ ուրուական, կենդանի մեռած,
 Շըրջում էր անխօս մենաստանի մէջ՝
 Անյոյս կըրելով տանջանքներ անվերջ:

X

Մի մթին գիշեր, երբ մենաստանում
 Կոյսերը քընած էին անվըրդով,
 Երբ քոյր Հեղինէն մենակ էր դաւթում
 Պաշարուած խորին մըտածմունքներով,
 Մենաստանի դուռն հանդարտ բաղնեցին:

Ըսթափուած կոյսը մօտեցաւ դըրան.
 —«Ո՞վ ես»։—«Բանց արա, մի գաղթական կին».
 Օթեան տուր ինձ այս գիշեր միայն.
 Գնոր իմ, դըրկիս մէջ մանուկ կայ քնած».
 Կոյսը բացեց դուռն ու առաջ ընկած
 Իսկոյն կընծը տարաւ իր սենեակ.
 Խաւարում շուտով վառուեցաւ ճըրագ.
 Ու լուսաւորեց մի թշուառ էակ.
 Յընցողիների կոյտերի միջին
 Հեղինէն տեսաւ մի վրտիտ մարմին,
 Մի երիտասարդ կընոյ գեղեցիկ,
 Բայց թառամած դէմք. մի սիրուն մանկիկ
 Անոյ՛ յընջալով քընում էր նըրա
 Արդէն ուժասպառ թևերի վըրայ.
 Նայում էր կոյսը քնած տըղային,
 Ու նըրա սիրտը խըփում էր ուժգին...
 Այ՛, դա՛ էր, դա՛, այդ սիրուն հրեշտակ,
 Որին կարօտով այնքան ժամանակ
 Կոյսը երազում սեղմում էր կրծքին
 Ու ջերմ համբոյրներ դրօշմում դէմքին.
 Դրանք են, այ՛, այդ գանգուր մաղեր,
 Այդ փոքրիկ ճակատն, այդ վարդ-շրթունքներ,
 Որոնց խօլական իր ցնորքներում
 Հեղինէն այնքան նայել էր սիրով,
 Անջինջ դըրոշմել իր սըրտի խորքում,
 Փայփայել նրանց այրուող կարօտով.
 Անհասկանելի դեռ նոյնիսկ իրան
 Հըրճուանքով վերցրեց Հեղինէն մանկան,
 Սեղմեց քնքշութեամբ կուսական սըրտին
 Ու հանդարտ դըրեց նըրան անկողին.
 —«Մի խեղճ որբուկ է,—ասաց գաղթականն.
 Հագիւ թէ լինի երկու տարեկան.
 Դեռ գիւղում թիւրքերն հօրն ըսպանեցին,
 Իսկ մայրը մեռաւ կէս-ճանապարհին.
 Մնաց խեղճն անտէր ամայի դաշտում.

Ես առոյ-բերի, բայց այս քաղաքում
 Ես էլ եմ անտէր, մենակ ու օտար
 Եւ հազիւ եմ հաց ճարում ինձ համար:
 Ու երկար, երկար գիշերուան ժամին
 Լըսում էր կոյսը կընոջ պատմութիւնն,—
 Մի սոսկալի անցք, վէպ դժոխային,
 Առասպելական մի գազանութիւն.
 Եւ ինչպէս մութ ամպ պարզուող երկընքում՝
 Հալւում էր կոյսի հանդարտուած սրբտում
 Անձնական վիշտը.— և ըզգում էր նա
 Իր ամբողջ հոգով, որ աշխարհում կայ
 Եւ ուրիշների սրբտներում կըսկիծ,
 Կան ցաւ ու տանջանք, կայ վէրք արնալից,
 Կան տառապաքներ այրուող աւելի,
 Աւելի ահեղ ու սարսափելի:

XI

Անցաւ մի տարի: Գեղեցիկ գարուն
 Պըճնել էր ժայռի կուրծքը զարդարուն.
 Ուր կար մի բուռ հող, մի ճեղքուածք փոքրիկ,
 Այնտեղ բուսել էր մի սիրուն ծաղիկ:
 Անամպ երկընքում փայլում էր արև,
 Ժըպտում էր աշխարհ, բացւում էր տերև.
 Ուրախ էր նոյնիսկ մըռայլ մենաստան.
 Նա էլ էր ըզգում ոյժը բնութեան.
 Նըրա կըտրի տակ երգում էր ծիծառ.
 Իր առաւօտի երգը խանդավառ,
 Եւ մի այլ թըռչնակ,—մի մանուկ կայտառ.
 Խաղում էր գաւթում ուրախ ծիծաղով
 Եւ իր մանկական անոյշ ժպիտով
 Լցնում կոյսի սիրտն անհուն բերկրանքով:
 Եւ քոյր Հեղինէն նայում է մանկան,
 Այդ փոքրիկ որբին սիրով անսահման,
 Գըրկում է, սեղմում նըրան իր սըրտին,

Իբրև սիրավառ մի մայր՝ ջերմագին
 Համբուրում նրա ծիծաղկոտ աչքեր,
 Նրա վառ այտեր, ժրպտուն շրթունքներ:
 Եւ չարածըճի մանկական խաղով
 Փարում է կոյսին մանուկն հրճուանքով:
 Եւ ուրախ, անհոգ՝ գոգում մայրական
 Երգում է անոյշ տաղեր մանկութեան:
 Երջանիկ է կոյսն. աչքեր սև, չընալ,
 Ինչպէս տարիներ առաջ, կենսուրախ
 Վառում են, փայլում ու նայում կրկին
 Նախկին բերկրանքով Աստծոյ աշխարհին:
 Վըշտեր հոգեմաշ, տանջանքներ դաժան
 Վաղուց է էլ չեն այցելում նրան.
 Որբի հետ նրա խաղաղած սըրտում
 Նորածիլ կեանք է յարութիւն առնում:
 Եւ ըզգում է կոյսն իր սըրտում կրկին
 Բորբոքուած սիրոյ ջերմութիւն նախկին՝
 Այս անգամ դէպի մի անտէր որբուկ,
 Դէպի մի զուարթ, գեղեցիկ մանուկ,
 Դէպի մի փոքրիկ, անդին արարած՝
 Արեան դաշտերից բլունի դուրս կորզուած:
 Եւ երեկոյեան, երբ զանգը վանքի
 Հընչում է վերջին զօղանջն իր երգի,
 Վերցնում է կոյսը ըշտապով մանկան,
 Տանում է սենեակ, և իր կուսական
 Անկողնում պառկած՝ գըրկած որբուկին,
 Սեղմում է ամուր-ամուր իր կրծքին,
 Ու քնում հանգիստ, խաղաղ, անվրդով՝
 Գալիք օրերի անոյշ երազով,
 Մոռացած և՛ ցաւ, և՛ տանջանք նախկին,
 Մի նոր յոյս սըրտում, մի նոր կեանք գըրկին...

Ա. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ